

TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE GEREKLİLİK

Yard. Doç. Dr. Hikmet KORAŞ*

ÖZET: Şüphesiz, mevcut Türk Lehçeleri arasında en çok işlenmiş olanı Türkiye Türkçesidir. Bu gün, kullanıldığı coğrafya itibarıyla, ilişkisi olduğu bütün kültürleri etkilemiş ve onlardan da etkilenmiştir. Bu durum, hem diğer Türk lehçeleri hem de başka kültürler için geçerlidir. Bunu, Türkçenin gereklilik çekimi için de söylemek mümkündür.

Türkiye Türkçesi, gereklilik kipi ve gereklilik çekimi konusunda bir taraftan eski kullanılan şekli, diğer taraftan da etkilendiği kültürlerden aldığı kelimelerle eski kullanılan şekli geliştirerek devam ettirmiş, bu arada *-malı/-meli* sıfat-fiil ekini gereklilik kipi eki olarak kullanmaya başlamıştır. Ancak yeni ortaya çıkan şekil eskiyi ortadan kaldırmamış, bir taraftan eski şekil kullanılmaya devam etmiş, bir taraftan da kültür münasebetinde bulunduğu dillerden aldığı *lâzım, mecbur, şart, farz, zor* gibi kelimelerle, gerek kelimesi ile yapılan çekime benzer şekilde yeni kullanışlar ortaya çıkmıştır. Benzer manaları ifade etmelerine karşılık hepsinin kullanıldığı yerler farklıdır. Zaten hepsinin aynı zamanda kullanılması aralarındaki nüanstır dolayısıdır.

Günlük hayatta kullanılan bu şekiller edebi eserlerimizde de kullanılmasına rağmen gramer kitaplarımıza geçmemiştir. Okuduğumuz bütün yazılı eserlerde örneklerine sıkça rastladığımız bu şekiller disipline edilmeli ve gramer kitaplarımıza geçmelidir.

Anahtar Kelimeler: gereklilik, gerek, lâzım, şart, zorunda kalmak

Necessity in Turkey's Turkish

* Niğde Üni. Fen-Ed. Fak. TDE Böl. hikmetkoras@hotmail.com

SUMMARY: There is no doubt that Turkey's Turkish is the most widely used dialect amongst the Turkish dialects. Turkey's Turkish has affected the all languages and cultures around it and the vice versa. This can also be said for the other dialects. Moreover, this is also true for the necessitative of Turkey's Turkish.

Turkey's Turkish on the one hand continued the old use of necessitative and conjugation, on the other developed these by taking the words from the surrounding cultures. At these times the *-malı/-meli* suffix began to be used as necessitative. This did not mean that the old version of necessitative stopped being used. Meanwhile Turkey's Turkish imported some words, *lâzım*, *mecbur*, *şart*, *farz*, *zor* from Arabic and Persian to make necessitative other than *-malı/-meli*. They all mean the same but are used in different ways.

These forms are used in daily lifes but one can not see these forms in grammar boks. These forms can often be seen and observed in literary boks and we suggest that these forms seen in the literary boks should be inserted in the grammar books.

Key Words: *gereklilik*, *gerek*, *lâzım*, *şart*, *zorunda kalmak*

Çağdaş Türk lehçeleri içersinde en çok işlenmiş olan Türkiye Türkçesinde, *gereklilik* çekiminin Eski Türkçede kullanılan şekli bir taraftan kullanılmaya devam ederken, Osmanlı Türkçesi döneminde, fiilden isim türeten *-ma/-me* eki ile isimden isim türeten *-lı/-li* eklerinin birleşmesiyle ortaya çıkan *-malı/-meli* eki *gereklilik* kipi eki olarak yaygınlaşmıştır (Ergin, 1980: 312; Korkmaz, 2003: 693). Eski Türkçedeki kullanılan ve onun etrafında oluşan yeni şekiller hâlen kullanıldığı hâlde gramer kitaplarımıza geçmemiştir. Gramer kitaplarına geçmeyen diğer şekillerin gramer kitaplarımıza geçmesi, hem *-malı/-meli* ekiyle yapılan *gereklilik* çekim şekli dışında kullanılan şekiller olması açısından, hem de diğer Türk lehçelerinde kullanılan benzer ve ortak şekiller olması açısından önemlidir.

Mevcut gramer kitaplarına göre *gereklilik* kipinin Türkiye Türkçesindeki çekimi, *-malı/-meli* eki ile yapılır. Bu konuda bütün gramer kitapları hemfikirdir; ancak bunun dışında bazı eserlerde kısaca bahsedilen (Zülfikar, 1980: 125; Zeynalov, 1993: 354)¹, bazılarında *gereklilik* kipinin tarihi

¹ Zülfikar *-malı/-meli* *gereklilik* ekinin dışında başka teşkillere de *gereklilik* çekiminin yapıldığını belirterek *-mak(-mek)*, *-ma(-me)* *lâzım*; *-mak(-mek)*, *-ma(-me)* icap etmek; *-mak(-mek)*, *-ma(-me)* *gerekmek* örneklerini vermektedir; Zeynalov ise

devirlerde kullanılan şekli diye bahsedilen **gerek** kelimesi ile çekimlenen şekil , Eski Türkçeden beri Türkçenin hemen her devrinde ve bu gün çağdaş Türk lehçelerinin pek çoğunda kullanılan ortak bir çekim şeklidir ve günümüz Türkiye Türkçesinde de küçük değişikliklerle yaygın olarak kullanılmaktadır. Buna rağmen, Batı Türkçesinde, *-malı/-meli* eki ile yapılan yeni gereklilik kipi çekimi ortaya çıkana kadar kullanılan **gerek** kelimesi yardımıyla yapılan çekim şekli ve onun etrafında gelişmiş benzer çekim şekilleri okul kitaplarımızda, pratik amaçlı gramer kitaplarında ve Batı Türkçesi ile ilgili yapılmış çalışmalarda gözden kaçmış ve bahsedilmemiştir².

Eski Türkçeden beri kullanılan, gerek kelimesi yardımı ile yapılan çekim; gerek kelimesinin eş anlamlısı olan Arapça kökenli **lâzım**, nadiren **meccur**, **şart**, **farz** gibi kelimeler yardımıyla ve Türkçe bir yardımcı fiille **icap (et-)**, **meccur** (olmak/kalmak), farz (ol-), şart (ol-) Farsçadan dilimize geçmiş olan **zor** (zorunda kalmak/olmak) kelimesi yardımıyla da yapılmaya başlanmış ve Türkçenin ifade gücü daha da artmıştır.

“Dilimize Arapça ve Farsçadan geçen kelimeler yardımıyla yapılan çekim şekilleri gereklilik kipinin çekimini karşılar mı karşılamaz mı?” sorusunun cevabı için önce “Kip nedir?” sorusundan başlayalım. Kip, fiilde belirtilen hareketi zaman ve şahsa bağlı olarak ifade eden şekildir (Korkmaz,

“Bugünkü Türk Lehçelerinde gereklik, zorunluluk kavramı gerek, lâzım, meccur olmak sözleriyle de oluşabilir.” demektedir.

² Korkmaz, TTG, s. 693; Ergin, TDB s. 312 ;Üniversiteler İçin Türk Dili, İstanbul 1987, s. 328 Tahsin Banguoğlu, Türkçenin Grameri, Ankara 2000, s. 471; Tuncer Gülensoy, Türkçe Dersleri, Kayseri 1992, s. 131; Türkçe El Kitabı, Ankara 2000, s. 414; Mehmet Hengirmen, Türkçe Temel Dilbilgisi, Ankara 1998, s. 224;Türkçe Dilbilgisi, Ankara 1998, s. 225; M. Kaya Bilgegil, Türkçe Dilbilgisi, İstanbul 1984, s. 270; Nurettin Koç, Yeni Dilbilgisi, İstanbul 1996, s. 91; Kemal Demiray, Temel Dilbilgisi, İstanbul 1967, s. 123; Haydar Ediskun, Türk Dilbilgisi, İstanbul 1999, s. 182; Tahir Nejat Gencan, Dilbilgisi, İstanbul 1983, s. 185;Yüksel Göknel, Modern Türkçe Dilbilgisi, İzmir Tarihsiz, s. 88; Ayşe İlker, Batı Grubu Türk Yazı Dillerinde Fiil, Ankara 1997, s.125; Fatma Türkyılmaz, Tasarlama Kiplerinin İşlevleri, Ankara 1999, s. 107; Burhan Kaçar, Türkçe Dilbilgisi ve Kompozisyon, Samsun 1992, s. 53; Burhan Paçacıoğlu, Türk Dili Dersleri, Ankara 1987, s. 55; M. Ata Çatıkkaş, Türk Dili ve Kompozisyon Kılavuzu, İstanbul 1996, s.232; Recep Toparlı, Türk Dili ve Kompozisyon, Sivas 2000, s. 107; R. Toparlı-T. Karataş-H. Vural, Türk Dili, Sivas 1994; Ertuğrul Yaman-Mehmet Köstekçi, Üniversiteler İçin Örnekli Uygulamalı Türk Dili ve Kompozisyon, Ankara 2000, s. 114; Kemal Yavuz-Kazım Yetiş-Necat Birinci, Üniversite Türk Dili ve Kompozisyon Dersleri, İstanbul 1996, s. 125; A. Necip Hatiboğlu, Üniversitede Türk Dili Dersleri Yazılı ve Sözlü Anlatım, Ankara 2000, s. 133;Kaya Can, Üniversite ve yüksekokullar İçin Türk Dili, İstanbul 1986, s. 68; Z. Korkmaz-A.B. Ercilasun-H. Zülfikar-M. Akalın-T. Gülensoy-İ. Parlatur-N. Birinci, Türk Dili ve Kompozisyon Bilgileri, Ankara 1995, s. 107.

1992: 103). Gereklilik kipi de “..bir oluşun, bir kılışın veya tasarlanan bir eylemin yapılması gereğini bildiren kiptir.” (Korkmaz, 2003: 693) Bu tariften hareketle gereklik kipi “Hareket veya oluşun gerekliliğini şahsa bağlı olarak ifade eden fiil çekimidir.” şeklinde tarif etmek mümkündür. O hâlde bu tarife uyan ve bir hareket veya oluşun gerekliliğini ifade eden bütün şekiller gereklik kipinin çekimleridir, diyebiliriz. Birkaç istisnası hariç Oğuz grubu Türk lehçelerinin çoğunda gereklik çekimi *-malı/-meli* ekiyle yapılmaktadır (Zeynalov, 1993: 353; Bayatlı, 1996: 395; Özkan, 1996: 158; İlker, 1997: 125; Kara, 2001: 50). Türkiye Türkçesinde var olduğunu iddia ettiğimiz şekiller aslında yeni değildir. Yalnızca gramer kitaplarımıza geçmemiştir. Bunların var olduğunu ilk defa tespit eden ben değilim. Amacım eskiden beri kullanılan bu şekillerin hâla kullanıldığını ifade etmek ve onun etrafında gelişen benzer şekillerin gramer kitaplarımıza geçmesinin zaruretini anlatmaktır.

Eski Türkçeden günümüze Türkçedeki gereklik kipi çekimi ve kullanılışı şöyledir:

I. Eski Türkçede Gereklik

Eski Türkçe ile ilgili çalışmalarda gereklik kipinin çekimi konusunda açık bilgi verilmemişse de, *-ğu/-gü* ekinden bahsedilirken verilen örneklerdeki çeviriler gereklik ifadesini hatırlatmaktadır. Bu konuda Eski Türkçenin Grameri’nden alınan örnekler aynen şöyledir:

“**saklan-gu ol** ‘korunmalıdır, korunmak mecburiyetindedir’

taki ti-gü ti-gü kergek “durmadan söylenmelidir’

-gu şekli yüklem olarak , bazen yaklaşma hâli eki *-ka/-ke* ile genişletilmiştir.

inanç bol-gu+ka ‘inanç olmalıdır’

yiwik tol-gu toş-gu+ka ‘teçhizatı tam yapmak lâzım’

-ğu’nun +luk ile genişletilmiş bir şekli de sık sık yüklem olarak kullanılır. Bir mecburiyet ve gaye bildirir.

sakı-guluk ‘korunmalı’

Aynı şekilde, -guluk şekli n ağzında sığ vs tekabül eder; vasıflık olarak kullanılır.

ançula-sık kergek ‘övmek gerek’

işleme-sig iş ‘yapılmaması gereken iş’....” (Gabain, 1988: 83) Verilen örneklerden anladığımız kadarıyla *-ğu/-gü*, *-ku/-kü* ve bunun +luk ile genişlemiş şekli *-guluk* ve n ağzındaki *-sığ/-sig* veya ekin *-k*’li şekilleri gereklik kipinin çekiminde kullanılmakta ve gereklik kipinin çekimini yapmaktadır. Bazı bilim adamları da “Eski Türkçe ve Eski Anadolu Türkçesi dönemlerinde müstakil bir gereklik eki bulunmadığı için, bu ihtiyaç Eski Türkçe döneminde *kergek/kerak*, Eski Anadolu Türkçesi döneminde ise *gerek* kelimelerinden yararlanılarak karşılanmıştır.” (Ata, Aysu-Ölmez Mehmet, 2003:

181), demektir.

I.a Karahanlı Türkçesi Döneminde Gereklilik

Karahanlı Türkçesi dönemindeki gereklilik çekimi de bu durumu doğrulamaktadır Ayrıca, Eski Türkçedeki *-gu/-gü kerek* şekli yanında şart kipinin çekimi üstüne *kerek* kelimesi getirilerek de gereklilik çekiminin yapılmaya başlandığını görüyoruz (Ercilasun, 1984: 148). Çekim:

“öte**gü kerek** men; itingü **kerek** men veya

kerek+ (fiil kök veya gövdesi)-*sa/-se* (şahıs eki)

bu iki kişi**kerek** sözlese; **kerek** barkın erse keçigli konuk”

şeklinde yapılmaktadır (Hacıeminoğlu, 1996: 193-194).

I.b. Eski Anadolu Türkçesi Döneminde Gereklilik

EAT döneminde Eski Türkçedeki şart çekiminin üstüne *gerek* kelimesi getirilerek yapılan gereklilik çekimi yaygınlaşarak kullanılmaya devam etmiştir (Gülsevin, 1997: 110).

Gürer Gülsevin’in, Eski Anadolu Türkçesinde Ekler adlı çalışmasında gereklilik kipini ayrı bir başlık altında göremiyoruz. Gülsevin, istek ekinden bahsederken **-sAñ** ekinin *gerek* kelimesi ile birlikte gereklilik çekimi yaptığını belirtmektedir (Gülsevin, 1997: 110). Gülsevin, şart eki ve *gerek* kelimesi ile yapılan çekimin pek çok incelemede gereklilik bildiren şekillerle karıştırıldığını belirterek bu şeklin gelecek zamanın bir çekim şekli olması gerektiğini belirtir ve “**-sAm** gerek teklik birinci şahıs; **-sAvuz** gerek çokluk birinci şahıs, **-sA** gerek teklik üçüncü şahıs, **-sAlAr** gerek çokluk üçüncü şahıs eklerini şahıslara göre örnek verir (Gülsevin, 1997: 103).

Gerçekten de Eski Anadolu Türkçesi döneminde gereklilik çekimi için kullanılan ayrı bir ek yoktur. Eserlerdeki gereklilik çekimi, mastar eki, şart çekimi, emir ve istek çekimi üzerine *gerek* kelimesi eklenmek suretiyle yapılmaktadır (Karaatlı, 1999: 65).

I.c. Çağatay Türkçesi Döneminde Gereklilik

Janos Eckman, **-gu/-gü** partisibinin bir mecburiyet ifade ettiğini ve gereklilik çekiminin **fiil+gu/gü+şahıs eki** şeklinde yapıldığını belirtir (Eckmann, 1988: 211-245). Bu durum, Çağatay Türkçesinde Eski Türkçedeki çekim şeklinin yaşadığını göstermesi açısından önemlidir.

“**yıglagum kilür** : ağlamalıyım

hâlma gah yıglagudur gah külgü : hâlime kah ağlanmalıdır, kah gülünmeli”

Bununla birlikte **-miş bolga(y)min** ile geçmiş zamanın gerekliliği; **-p bolga(y)min** ile kesin geçmiş zamanın gerekliliği; **-gay i(r)dim** teklik, **-gaylar i(r)di** veya **-gay i(r)diler** çokluk gerekliliğin hikâyesi geçmiş zamanda gerekliliği ifade eden, Çağatay Türkçesindeki kullanılmış şekillerdir (Eckmann, 1988: 21-245).

Çağatay Türkçesinde gereklilik çekimi yaygın olarak **-mak/-mek kirek** şeklinde; *avutmak kirek, bilmek kirek, kılmak kirek, kurutmak kirek, ötkermek kirek, unutmak kirek, yarutmak kirek* gibi belirsiz çekim yanında; **-sa/-se kirek** gibi şahıs ekleri de alabilen şart eki ve kirek kelimeleri ile yapılmıştır (Eraslan, 1999: 81). *Ayrılrsa kirek, bilse kirek, çıksa kirek, yitkürse kirek* vs (Yücel, 1995: 90). İkinci çekimdeki şahıs eki almamış çekimler teklik üçüncü şahıs çekimleridir.

-mak kirek, -sa kirek gibi çekimlerin yanında **-malı/-meli** ekinin de Çağatay Türkçesinde gereklilik kipi çekimi için nadiren kullanıldığını görüyoruz (Yıldırım, 2002: 38). Bu kullanışı, fazla örneği olmadığı için Batı Türkçesinin etkisi şeklinde yorumlamak da mümkündür.

“Tün ü kün mahzun köngül bir nalenı pest **itmeli**

Veh ki müşkil hâl ile bizge katık iş birdi dest”

İtmeli: etmek gerek

II. Türkiye Türkçesinde Kullanılan Farklı Gereklilik Şekilleri

Türkiye Türkçesinde *-malı/-meli* ekiyle yapılan gereklilik çekimi yanında; gitmen gerek, çalışmamız lâzım, okuması şart, görüşmem icap etti gibi gerek, lâzım, farz, şart, icap et- ve benzeri kelimeler yardımıyla yapılan çekimin yanında **fiil+-mak/-mek+ zorunda/mecburiyetinde+(i)-ek fiil; fiil+-mak/-mek+ zorunda/mecburiyetinde kal-+şekil ve zaman eki+şahıs eki; fiil+-ma/-me+iyelik eki+icap ed-+şekil ve zaman eki** ile de gereklilik çekimi yapılabilmektedir.

Fiil şahıs eki almadan yapılan çekim, şahsın değil hareketin gerekliliğini ifade eden çekim şeklidir. Bu çekim, fiil kök veya gövdesine *-mak/-mek* isim-fiil eki ve ardından gerek veya lâzım kelimeleri getirilerek yapılmaktadır. Bu çekimde gerek fiili zaman zaman şekil ve zaman eklerinden birini de alabilmektedir. Bu şekilde geçmiş, geniş, şimdiki ve gelecek zamanda gereklilik çekimi de yapılabilmektedir.

git-mek gerek git-mek gerekiyor, git-mek gerekecek, git-mek gerekir, git-mek gerekti, git-mek gerekmiş, git-mek gerekse gibi. Olumsuzu ise **gitme-mek gerek/lâzım** gibi önceki fiilin olumsuzluk eki alması suretiyle yapılabildiği gibi; **git-mek gerekmez** veya **git-mek gerekmiyor, git-mek gerekmeyecek, git-mek gerekmezse, git-mek gerekmedi, git-mek gerekmemiş** gibi gerek fiiline olumsuzluk eki getirilerek de yapılabilir.

II.A. Belirsiz Gereklilik Çekimi

II.A.1 -mak/-mek gerek+ şekil ve zaman eki Şeklindeki Belirsizlik Çekimi

Bu çekim şeklinde şahıs belli değildir. Bu türlü kullanışta vurgulanan yüklemdeki harekettir. Bu kullanışta da gerek kelimesi ile yapılan çekim şekil ve zaman eklerinden birini alabilir. Bu şekilde, öğrenilen geçmiş zaman, görülen geçmiş zaman, geniş zaman, şimdiki zaman, gelecek zaman çekimleri

yapılabildiği gibi; Çağatay Türkçesinde, Eckmann tarafından zikredildiği şekilde (Eckmann, 1988: 211-245), bu zamanlarda gerekliliğin hikâye, rivayet ve şartlarının birleşik çekimi de mümkün olmaktadır .

Çekimin olumsuz şekli, genellikle, gerek veya lâzım kelimesinden önceki fiile olumsuzluk eki getirilerek, (...gelmemek gerekir) ya da gerek kelimesine olumsuzluk eki getirilerek (...gelmek gerekmez) yapılmaktadır. Bu iki farklı şeklin birincisinde fiilin olumsuzluğu vurgulanırken, ikinci şekilde gerekliliğin olumsuzluğu vurgulanmaktadır.

Bunun yanında gerek kelimesinin isim şeklinin de olmasından hareketle, **-mak/-mek gerek değil+şekil ve zaman eki (...gelmek gerek değilmiş)** veya gerek kelimesi –li isimden isim türetme eki almış şekilde **–mak/-mek gerekli değil+şekil ve zaman eki (...gelmek gerekli değilmiş)** biçiminde de kullanıldığı gözlenmektedir.

II.A.1.a. Öğrenilen Geçmiş Zamanda Gereklilik

...gelmek gerekmiş (<gerek imiş)

Öğrenilen geçmiş zamanın, **gerekmişti, gerekmiş imiş** gibi teorik çekimleri olabiliyor gözükse de pratikte kullanımlarına rastlayamadık. Bunların yanında öğrenilen geçmiş zamanın şartı kullanılmaktadır.

II.A.1.a.1. Öğrenilen Geçmiş Zamanın Şartı

...gelmek gerekmişse (gerekmiş ise) (metin dışı örnek)

II.A.1.b. Görülen Geçmiş Zamanda Gereklilik

...düşünmek gerekti (Küçük Ağa, 54).

...benimsediğimiz medeniyetin müziğini almak gerekti (Dünden Bugünden, s. 108).

Görülen geçmiş zamanın hikâye ve şart birleşik çekimleri yapılabilmektedir, ancak rivayet birleşik çekimleri yoktur.

II.A.1.b.1. Görülen Geçmiş Zamanın Hikâyesi

...gelmek gerekti (idi) (metin dışı örnek)

II.A.1.b.2. Görülen Geçmiş Zamanın Şartı

...gelmek gerekseyse (<gerekti ise) (metin dışı örnek)

II.A.1.c. Geniş Zamanda Gereklilik

Geniş zamanda gereklilik çekimi en yaygın kullanılan şekillerden biridir. Geniş zamanın hikâye, rivayet ve şart birleşik çekimleri de olabilmektedir.

Fakat, şunu unutmamak gerekir ki, (Kültür ve Dil, s. 111).

Bir kültür ve medeniyet sisteminde bir müesseseyi değiştirince başka şeyleri de değiştirmek gerekir (Kültür ve Dil, s. 111).

...bu itiraz hakkını meşru karşılamak gerekir (Dünden Bugünden, s. 83).

...hiçbir zaman unutmamak gerekir (Dünden Bugünden, s. 85).

...çok dikkatle hesaplamak gerekir (Dünden Bugünden

...Türk okuyucusuna sunmak gerekir (Dünden Bugünden, s. 111).

Hakikatten kötülük çıkacağını düşünmek için ya sahtekar ya geri zekalı olmak gerekir (Dünden Bugünden, s. 16).

Bunların hepsini ele almak, fayda ve mahzurları üzerinde durmak gerekir (Dünden Bugünden, s. 18).

...aşına bulduklarını görünce şaşmamak gerekir. (İslâmın Bugünkü Meseleleri, s. 93).

...hiçbir eğitim müessesesine izin vermemek gerekir (Dünden Bugünden, s. 101).

II.A.1.c.1. Geniş Zamanın Hikâyesi

...esaret demek gerekirdi (Dünden Bugünden, s. 79).

Bunları anlatmak için ya dahi bir yazar, ya da çağlar üstü bir şair olmak gerekirdi (Çanakkale Mahşeri, s.522).

II.A.1.c.2.Geniş Zamanın Rivayeti

Gelmek gerekirmiş (<gerekir imiş) (metin dışı örnek)

II.A.1.c.3.Geniş Zamanın Şartı

Doğrusunu söylemek gerekirse.....(Küçük Ağa, 11).

II.A.1.d.Şimdiki Zamanda Gereklilik

...gelmek gerekiyor (metin dışı örnek)

II.A.1.d.1.Şimdiki Zamanın Hikâyesi

...onu yeniden yorumlamak gerekiyordu (Dünden Bugünden, s. 99).

... Sofokles'den İbsene'e Eflatun'dan Bergson'a kadar okumak gerekiyordu. (Dünden Bugünden, s. 109).

II.A.1.d.2.Şimdiki Zamanın Rivayeti

...gelmek gerekiyormuş (<gerekiyor imiş) (metin dışı örnek)

II.A.1.d.3. Şimdiki Zamanın Şartı

...gelmek gerekiyorsa (<gerekiyor ise) (metin dışı örnek)

II.A.2. *-mak/-mek lâzım+ şekil ve zaman eki* Şeklindeki Belirsizlik Çekimi

Lâzım kelimesiyle yapılan çekim şekli gerek kelimesine göre daha sınırlıdır. Lâzım kelimesi yardımıyla yapılan belirsizlik çekiminde nazari olarak şekil ve zaman ekleri gelebiliyorsa da taradığımız eserlerde örneğine

rastlayamadık. Günlük konuşmalarda halkın ağzında, **gitmek lâzımdı, gitmek lâzımmış, gitmek lâzımsa** gibi (-mak/-mek lâzım i- +şekil ve zaman eki) görülen geçmiş zaman, öğrenilen geçmiş zaman ve şartın çekimleri yapılabilmektedir.

Olumsuzu yapılırken ya kendisinden önceki fiil olumsuzluk eki alır, **gitmemek lâzım** gibi veya lâzım kelimesinden sonra değil edatı getirilerek yapılır, ...**git-mek lâzım değil** gibi. Bu çekimde diğer şekil ve zaman ekleri değil kelimesine getirilir, ...**git-mek lâzım değilmiş** gibi. Olumsuz şekiller için verilen teorik örnekler günlük kullanma dilindedir.

Tespit edebildiğimiz örnekler yalnızca şekil ve zaman eki almamış belirsizlik çekimi örnekleridir. i- fiili yardımıyla yapılan bu çekimde öğrenilen geçmiş zaman, görülen geçmiş zaman, geniş zaman ve şartın çekimleri vardır.

II.A.2.a. Öğrenilen Geçmiş Zamanda Yapılan Çekim

...gitmek lâzımmış (<lâzım imiş) (metin dışı örnek)

II.A.2.b. Görülen Geçmiş Zamanda Yapılan Çekim:

...ne pahasına olursa olsun direnmek lâzımdı (Küçük Ağa, 16).

II.A.2.c. Geniş Zaman Zamanda Yapılan Çekim

Bunu görebilmek için o beytlere bir minyatür gibi bakmak lâzımdır (Kültür ve Dil, s. 15).

Kültürlü bir insanı tanımak için, okuduğu, bilhassa tekrar tekrar okuduğu kitapları bilmek lâzımdır (Kültür ve Dil, s. 195).

Dil deyince konuşulan ve yazılan bütün kelime ve cümleleri anlamak lâzımdır (Kültür ve Dil, s. 187).

Kültürlü bir insanı tanımak için, okuduğu, bilhassa tekrar tekrar okuduğu kitapları bilmek lâzımdır (Kültür ve Dil, s. 195).

Bunu görebilmek için o beytlere bir minyatür gibi bakmak lâzımdır (Kültür ve Dil, s. 15).

.....bir şeyler yapmak lâzımdır (Kültür ve Dil, s. 136).

O kabuğun içindeki özü, yani manayı bulmak için biraz filozof ve sanatkar olmak lâzımdır (Kültür ve Dil, s. 67).

....bilmek için.....ehemmiyet vermek lâzımdır (Kültür ve Dil, s. 56).

....sahip olmak lâzımdır (Kültür ve Dil, s. 54).

... iyi bir gözle bakılmasını tabii görmek lâzımdır (Kültür ve Dil, s. 51).

Eski Türk Edebiyatını değerlendirirken, onu çağdaş batı edebiyatı ile değil, Orat Çağ Batı edebiyatı ile karşılaştırmak lâzımdır (Kültür ve Dil, s. 58).

Geniş halk kitlelerini de eğitmek lâzımdır (Kültür ve Dil, s. 36).

Buna göre şu soruyu sormak lâzım (Kültür ve Dil, s. 26).

Bu tenkitler arasında bilhassa ikisi üzerinde durmak lâzımdır (Dünden Bugünden, s. 19).

...hatta hayırlı karşılamak lâzımdır (Dünden Bugünden, s. 24).

...müdahaleleri birbirinden ayırt etmek lâzımdır (Dünden Bugünden, s. 25).

...düşünmek lâzımdır. (Dünden Bugünden, s. 26).

...yeni sorular bulmak lâzımdır (Dünden Bugünden, s. 75).

Her an uyanık olmak lâzım (Çanakkale Mahşeri, s.345).

...Bir kimsenin bu işi yaptığını söyleyebilmek için görmek lâzım (Çanakkale Mahşeri, s.516).

...bir şey düşünmemek lâzım (Çanakkale Mahşeri, s.340).

Kültür değişmesini bir milletin kendi kültürünü bırakarak yabancı bir kültürü alması şeklinde anlamamak lâzımdır (Kültür ve Dil, s. 103).

Dil deyince daima şunu hatırdan çıkarmamak lâzımdır (Kültür ve Dil, s. 214).

II.A.2.d. Şart Ekiyle Yapılan Çekim:

...gitmek lâzımsa (<lâzım ise); ...gitmemek lâzımsa/...gitmek lâzım değilse

Bunların yanında, **-mak/-mek lâzım gel-** şeklinde örneği az da olsa, yine gerekliliği ifade eden şekiller mevcuttur. Bu şekilde de gel- fiilinin alabildiği bütün şekil ve zaman ekleri normal ve birleşik çekim yapılabilmektedir. Tespit edebildiğimiz birkaç örnek şöyledir:

...açısından görmek lâzım gelir (Dünden Bugünden, s. 24).

Lâzım gelirdi ki, kendi medeniyet tarihlerini ilgilendiren bu metinleri Türk alimleri okusun ve neşretsinsinler. (Kültür ve Dil, s. 57).

II.B. gerek ve lâzım Kelimeleri ile Şahıslara Bağlı Olarak Yapılan Çekim

Belirsizlik çekiminin dışında şahıslara bağlı çekim, **-mak/-mek** isim-fiil ekiyle iyelik kökenli şahıs ekleri ve **gerek** veya **lâzım** kelimelerinin gelmesi suretiyle yapılmaktadır.

II.B.1. Gerek Kelimesi Yardımıyla Yapılan Şahıslara Bağlı Çekim

Bu çekimde yardımcı fiil gibi kullanılan gerek kelimesi kendisinden sonra şekil ve zaman eklerinden birini alarak aldığı şekil ve zaman ekimle ilgili zamanda gerekliliği ifade edebilmektedir. Gerek kelimesinden sonra gelen zamanın hikâye, rivayet ve şarla birleşik çekimleri de mümkün olmaktadır.

II.B.1.a. Öğrenilen Geçmiş Zaman

...gitmem gerekmiş (<gerek imiş) (metin dışı örnek)

II.B.1.a.1.Öğrenilen Geçmiş Zamanın Hikâyesi

...gitmem gerekmişti (<gerekmiş idi) (metin dışı örnek)

II.B.1.a.2.Öğrenilen Geçmiş Zamanın Rivayeti

...gitmem gerekimişi (<gerekmiş imiş) (metin dışı örnek)

II.B.1.a.3.Öğrenilen Geçmiş Zamanın Şartı

...gitmem gerekmişse (<gerekmiş ise) (metin dışı örnek)

II.B.1.b.Görülen Geçmiş Zaman

...beklemesi gerekti (Küçük Ağa, 19).

Ne yapmam gerekti... (Çanakkale Mahşeri, s.376).

II.B.1.b.1. Görülen Geçmiş Zamanın Hikâyesi:

...gitmem gerektiydi (<gerekti idi) (metin dışı örnek)

II.B.1.b.3.Görülen Geçmiş Zamanın Şartı:

...gitmem gerektiyse (<gerekti ise)

II.B.1.c. Geniş zaman

Bundan dolayı çeviricilerin son derece titiz olmaları gerekir. (Kültür ve Dil, s. 251).

Türkiye’de eskiden kalma şive ve ağız farklarının da ortadan kaldırılması gerekir (Kültür ve Dil, s. 51).

...mutlaka orada gösterilenleri kendi şahsiyetinin bir parçası olarak benimsemesi ve uygulaması gerekmez (Dünden Bugünden, s. 85).

...bellibaşlı karakteristiklerini tespit etmemiz gerekir. (İslâmın Bugünkü Meseleleri, s. 19).

...onun mutlaka reddedilmesini gerektirmez. (İslâmın Bugünkü Meseleleri, s. 37).

...medreselerde başlayıp bitirmesi de gerekmez. (İslâmın Bugünkü Meseleleri, s. 38).

...bunların birbirine zıt şeyler olmaması gerekir. (İslâmın Bugünkü Meseleleri, s. 67).

...zihinlerine yerleştirilmiş olması gerekir (Dünden Bugünden, s. 79).

...kanuna uyan insanın böyle olması gerekmez. (İslâmın Bugünkü Meseleleri, s. 93).

...böylece iki hali birbirinden ayırt etmeleri gerekir. (İslâmın Bugünkü Meseleleri, s. 29).

...bir saat zarfında intikal etmesi gerekir (Çanakkale Mahşeri, s.255).

II.B.1.c.1. Geniş Zamanın Hikâyesi:

...iştirkesi gerekirdi (Küçük Ağa, 19).

...denize dökülmeleri gerekirdi (Çanakkale Mahşeri, s.94).

II.B.1.c.2. Geniş Zamanın Rivayeti:

...gitem gerekirmiş (<gerekir imiş) (metin dışı örnek)

II.B.1.c.3. Geniş Zamanın Şartı:

...gitem gerekirse (<gerekir ise) (metin dışı örnek)

II.B.1.d. Şimdiki Zaman

...bazı tabirlerin manalarını açıklamamız gerekiyor. (İslâmın Bugünkü Meseleleri, s. 34).

...cemiyyetin genel gidişini daima göz önünde tutmamız gerekiyor (Dünden Bugünden, s. 61).

...kısaca da olsa durmamız gerekiyor (Dünden Bugünden, s. 64).

...sosyal tarih açısından kısaca gözden geçirmemiz gerekiyor. (İslâmın Bugünkü Meseleleri, s. 80).

...şu sözleri üzerinde dikkatle durmamız gerekiyor. (İslâmın Bugünkü Meseleleri, s. 95).

...mutlaka dini inanç şeklinde ortaya çıkması gerekmiyor. (İslâmın Bugünkü Meseleleri, s. 100).

...fikri uyanış içinde açılabilceğini belirtmemiz gerekiyor. (İslâmın Bugünkü Meseleleri, s. 105).

...tertibat almamız gerekiyor (Çanakkale Mahşeri, s.309).

II.B.1.d.1. Şimdiki Zamanın Hikâyesi:

...mücadele etmeleri gerekiyordu. (İslâmın Bugünkü Meseleleri, s. 115).

...mutlaka dini mahiyette olması gerekmiyordu. (İslâmın Bugünkü Meseleleri, s. 101).

...ortak kaynaklardan beslenmesini gerektiriyordu (Dünden Bugünden, s. 64).

...hazırlıkların yapılması gerekiyordu (Çanakkale mahşeri, s. 18).

Bahçenin sürülmesi gerekiyordu (Çanakkale Mahşeri, s.85).

...düşmanı geri sürmeleri gerekiyordu (Çanakkale Mahşeri, s.185).

...taburun savunma hattına iştirak etmeleri gerekiyordu (Çanakkale Mahşeri, s.186).

...ihtiyat kuvvetlerinden sevk etmeleri gerekiyordu (Çanakkale Mahşeri, s.235).

Pusu kurmak için önce buranın tespiti gerekiyordu (Çanakkale Mahşeri, s.305).

...bildirilen yerlere ulaşmaları gerekiyordu (Çanakkale Mahşeri, s.331).

...meslekleri insana hizmet etmelerini gerektiriyordu (Çanakkale Mahşeri, s.254).

...nöbetçilerin dışındaki askerlerin yerleştirilmesi gerekiyordu (Çanakkale Mahşeri, s.382).

II.B.1.d.2. Şimdiki Zamanın Rivayeti:

...gitmem gerekiyordu (<gerekiyor idi).

Derhal hareket etmemiz gerekiyormuş (Çanakkale Mahşeri, s.189).

II.B.1.d.3. Şimdiki Zamanın Şartı:

...gitmem gerekiyorsa (<gerekiyor ise).

...tamir gerekiyorsa,... (Çanakkale Mahşeri, s.71).

II.B.1.e. Gelecek Zaman:

...gitmem gerekecek (metin dışı örnek)

II.B.1.e.1. Gelecek Zamanın Hikâyesi:

...gitmem gerekecekti (<gerekecek idi) (metin dışı örnek)

II.B.1.e.2. Gelecek Zamanın Rivayeti:

...gitmem gerekecekmiş (<gerekecek imiş) (metin dışı örnek)

II.B.1.e.3. Gelecek Zamanın Şartı:

gerekecekse (<gerekecek ise) (metin dışı örnek)

II.B.2. Lâzım Kelimesi Yardımıyla Yapılan Şahıslara Bağlı Çekim

Lâzım kelimesi yardımıyla yapılan çekimin öğrenilen, görülen, geniş zaman ve şart çekimleri vardır. Bunların hikâye, rivayet ve şartlı birleşik çekimleri olabiliyor gözüğe de yalnızca şartlı birleşik çekimleri nadiren kullanılmaktadır. Taradığımız metinlerde de bunların örneğine rastlayamadık.

II.B.2.a. Öğrenilen Geçmiş Zaman

...gelmem lâzımmış (<lâzım imiş) (metin dışı örnek)

II.B.2.b. Görülen Geçmiş Zaman

Ve beşikteki çocukların, kanyaklı kızcağızların korkmamaları lâzımdı (Küçük Ağa, 8).

...kaynaması lâzımdı (Küçük Ağa, 25).

...öyle olması.....lâzımdı (Küçük Ağa, 49).

...bu saatlerde cephede olması lâzımdı (Çanakkale Mahşeri, s.236).

Geriyeye çekilmek için dışarıya çıkmaları lâzımdı (Çanakkale Mahşeri, s.239).

...halbuki buğdayın biçilmesi lâzımdı (Çanakkale Mahşeri, s.336).

...bu saatlere kadar ele geçirmeleri lâzımdı (Çanakkale Mahşeri, s.458).

...bu yenilgileri iyi analiz etmemiz lâzımdı (Çanakkale Mahşeri, s.535).

II.B.2.c. Geniş Zaman

...konuşmam lâzım (Küçük Ağa, 34).

...bir danışmam lâzım (Küçük Ağa, 36).

Onları solculukla damgalamak için çıldırmam lâzım. (Kültür ve Dil, s. 254).

Bundan dolayı bu eserleri neşredenlerin mutlaka iyi yetişmiş olmaları lâzımdır (Kültür ve Dil, s. 245).

...kültürün mana ve ehemmiyetini anlamaları lâzımdır (Kültür ve Dil, s. 160).

Onun eserinin eksiksiz olarak bu günkü dile çevrilmesi ve Türkiye'ye gelen Avrupalı ressamların yaptıkları gravürlerle süslenmesi lâzımdır (Kültür ve Dil, s. 84).

Bunların gün geçirilmeden toplanması lâzımdır (Kültür ve Dil, s. 53).

Fakat burada çok önemli bir meseleyi gözden kaçırmamamız lâzımdır (Dünden Bugünden, s. 23).

..öğrenmiş olmamız lâzım (Dünden Bugünden, s. 71).

...sevinecek yere üzülmemiz, dehşete kapılmamız lâzımdır (Dünden Bugünden, s. 75).

...temizlenmiş olması lâzımdır (Dünden Bugünden, s. 101).

...fakat onların dışında birtakım kaynaklarda aramamız lâzımdır. (İslâmın Bugünkü Meseleleri, s. 31).

...Libyalı Üsteğmen Mevsuf'un kurban olmaları mı lâzımdı (Çanakkale Mahşeri, s. 9).

...Kumkale'yi ihmal etmememiz lâzım (Çanakkale Mahşeri, s.90).

...bu görevin kahrına sonuna kadar katlanmaları lâzım (Çanakkale Mahşeri, s.179).

...buraları iyi bilmeniz lâzım (Çanakkale Mahşeri, s.228).

II.B.2.d. Şart Çekimi

...bir kumandanın ne yapması lâzım ise, ... (Çanakkale Mahşeri, s.234).

II.B.3. fiil+/-mak/-mek zorunda+(i-)+şekil ve zaman eki+şahıs eki ile

yapılan gerekliklik çekimi:

II.B.3.a. Öğrenilen Geçmiş Zaman

gelmek zorundaymışım (<zorunda imişim) (metin dışı örnek)

II.B.3.b. Görülen Geçmiş Zaman

...yeni Türkiye için milliyetçi bir görüş bulmak zorundaydılar (Dünden Bugünden, s. 151).

...kilise şiddetle bunlara karşı çıkmak zorundaydı. (İslâmın Bugünkü Meseleleri, s. 44).

Boğazı geçmek zorundaydılar (Çanakkale Mahşeri, s.76).

Dikkatli davranmak zorundaydılar (Çanakkale Mahşeri, s.189).

...iki-üç yüz metrelik mesafeyi aşmak zorundaydılar (Çanakkale Mahşeri, s.287).

...süratle intibak etmek zorunda idiler. (İslâmın Bugünkü Meseleleri, s. 89).

...bir vicdan muhasebesi yapmak zorunda idiler. (İslâmın Bugünkü Meseleleri, s. 95).

...yeni kadrolar bulmak zorundaydı. (İslâmın Bugünkü Meseleleri, s. 121).

II.B.3.c. Geniş Zaman

...idare edilmek zorunda değildir (Dünden Bugünden, s. 89).

...daima göz önünde tutmak zorundadırlar (Dünden Bugünden, s. 85).

...bir tercih sıralaması yapmak zorundadır (Dünden Bugünden, s. 67).

...iyi bilen insanlar olarak yetişmek zorundadırlar (Dünden Bugünden, s. 67).

...yeni nesillere dayanmak zorundadır (Dünden Bugünden, s. 115).

Fakat unutmayalım ki, her kültür, çevresindeki maddi medeniyete uymak zorundadır (Dünden Bugünden, s. 172).

...onun her meselesini gün ışığına çıkarmak zorundadırlar (İslâmın Bugünkü Meseleleri, s. 7).

...farklı bir sistem oluşturduğunu kabul etmek zorundayız (İslâmın Bugünkü Meseleleri, s. 24).

...bunlara dayanmak zorundadır. (İslâmın Bugünkü Meseleleri, s. 37).

...askerliğin kurallarına uymak zorundayız (Çanakkale Mahşeri, s.298).

...realiteye aksettiği şekilde kavramak zorundadırlar. (İslâmın Bugünkü Meseleleri, s. 105).

...maddi otoriteye sahip bulunmak zorundadır. (İslâmın Bugünkü Meseleleri, s. 145).

II.B.3.d. Şart

...gelmek zorundaysam (<zorunda isem) (metin dışı örnek)

II.B.4. fiil+-mak/-mek mecburiyetinde+(i-)şahıs eki ile Yapılan Gereklilik Çekimi

...kimse mülk edinmek veya evlenmek mecburiyetinde değildir (Dünden Bugünden, s. 78).

Bundan dolayı “devlet”, “millet” ve ordu arasındaki münasebeti açık ve seçik bir şekilde ele almak mecburiyetindeyiz (Kültür ve Dil, s. 24).

...kısa da olsa yeniden ele almak mecburiyetindeyiz. (İslâmın Bugünkü Meseleleri, s. 8).

II.B.5. Fiil+-mak/-mek zorunda kal-+şekil ve zaman eki+şahıs eki

II.B.5.a. Öğrenilen Geçmiş Zaman

...hukuk meselesini kısa yoldan çözmek zorunda kalmışlardır. (İslâmın Bugünkü Meseleleri, s. 89).

...kendi memleketinden ayrı yaşamak zorunda kalmış. (İslâmın Bugünkü Meseleleri, s. 137).

...Şevket sesini yükseltmek zorunda kalmıştı (Çanakkale Mahşeri, s.92).

II.B.5.b. Görülen Geçmiş Zaman

...meşru bir din olarak tanımak zorunda kaldı. (İslâmın Bugünkü Meseleleri, s. 54).

Daha fazla kayıp vermemek için siperlere çekilmek zorunda kaldılar (Çanakkale Mahşeri, s. 28).

...gönderilmek zorunda kalındı (Çanakkale Mahşeri, s.70).

...kısa bir ara vermek zorunda kaldılar (Çanakkale Mahşeri, s.246).

...müttefik askerleri uzaklaşmak zorunda kaldılar (Çanakkale Mahşeri, s.248).

...siperlere çekilmek zorunda kaldılar (Çanakkale Mahşeri, s.252).

Fransızlar ele geçirdikleri mevzileri terk etmek zorunda kaldılar (Çanakkale Mahşeri, s.313).

...istimbot uzaklaşmak zorunda kaldı (Çanakkale Mahşeri, s.320).

...müttefikler geri çekilmek mecburiyetinde kaldılar (Çanakkale Mahşeri, s.384).

...ellerini kaldırıp, teslim olmak zorunda kaldılar (Çanakkale Mahşeri,

s.520).

...puro içmemeyi alışkanlık haline getiren Monro, yakmak zorunda kaldı (Çanakkale Mahşeri, s.533).

...Fransız ve Senegalliler siperleri terk etmek zorunda kaldılar (Çanakkale Mahşeri, s.258).

II.B.5.c. Geniş Zaman

...tepkileri önceden tahmin etmek zorunda kalırlardı. (İslâmın Bugünkü Meseleleri, s. 95).

Çekilmek zorunda kalabilirlerdi (Çanakkale Mahşeri, s.161).

II.B.5.d. Şimdiki Zaman

...fundalıkların arasında çömelmek zorunda kalıyorlardı (Çanakkale Mahşeri, s.229).

...başlarını önlerine eğmek zorunda kalıyorlardı (Çanakkale Mahşeri, s.540).

II.B.5.d. Gelecek Zaman

...gelmek zorunda kalacağız (metin dışı örnek)

II.B.5.e. Şart

...ateşi kesmek zorunda kalırlarsa,...(Çanakkale Mahşeri, s. 62).

II.B.6. fiil+-mak/-mek+mecburiyetinde kal-+şekil ve zaman eki+şahıs eki şeklinde çekimlenen gerekliklik şeklinin yine haber kipleriyle ve tasarlama kiplerinden şartla çekimleri mevcuttur; bunların da hikâye, rivayet ve şartlı birleşik çekimleri vardır. Metinlerden tespit edebildiğimiz örnekler mahdut olduğu için ayrı ayrı başlıklarda vermeyi uygun görmüyorum. Tespit edilen örnekler:

...donanmanın ateşinden geri çekilmek mecburiyetinde kaldık (Çanakkale Mahşeri, s.214).

...toplantının bittiğini belirtmek mecburiyetinde kaldı (Çanakkale Mahşeri, s.536).

Bazı kruvazörler yara aldığından çekilmek mecburiyetinde kaldılar (Çanakkale Mahşeri, s.254).

...siperlerin çoğunu Türkler boşaltmak mecburiyetinde kaldılar (Çanakkale Mahşeri, s.264).

II.B.7. fiil+-ma/-me+iyelik eki+icap ed-+şekil ve zaman eki ile yapılan çekim, az kullanılan ve örneği en az tespit edilen çekim şeklidir.

...tahsisat ayrılması icap eder. (Kültür ve Dil, s. 245).

...Görevimiz onu icabettiriyordu. (Çanakkale Mahşeri, s.214).

Örneğini tespit edemediğimiz çekimler için nazari örnekler:

Gitmeleri icap eder/icap ederdi/icap edermiş/icap ederse gibi geniş zamanın hikâye, rivayet ve şartı yanında diğer zamanlarla da

Şimdiki zamanda gitmem icap ediyor/ediyordu/ediyormuş/ediyorsa

Gelecek zamanda gitmem icap edecek/edecekti/edecekmiş/edecekse

Görülen geçmiş zamanda gitmem icap **etti/ettiymiş/ ettiyse**

Öğrenilen geçmiş zamanda gitmem icap **etmiş/etmişse**

Gereklilikte şart gitmem icap **etse/etseydi/etseymiş**

Gibi gereklilik kipinin çekimleri yapılmaktadır.

II.B.8. fiil + -ma/-me + iyelik eki +farz; fiil + -ma/-me + iyelik eki +şart, gibi gerek kelimesinin eşanlamlısı sayılabilecek kelimelerle de gereklilik kipi çekimi yapılmaktadır.

...öğretmenin yaratıcı ve kabiliyetli olması şarttır (Dünden Bugünden, s. 68).

...özellikle Alçıtepe'yi ele geçirmeleri şarttı (Çanakkale Mahşeri, s.263).

...okuma yazma öğrenmesi bile şart değildir (Dünden Bugünden, s. 74).

...halbuki bu şarttı artık. (Küçük Ağa, 37).

Sonra gelmeleri gerekti, şarttı artık (Küçük Ağa. 8).

...bunlardan birinin öbürüne sebep olması şart değildir. (İslâmın Bugünkü Meseleleri, s. 40).

...kısırlığa düşmeleri şart değildir. (İslâmın Bugünkü Meseleleri, s. 105).

...bunlar arasında benzerlik bulmak şarttır. (İslâmın Bugünkü Meseleleri, s. 111).

...türkiye'yi ilgilendirmesi şart değildir. (İslâmın Bugünkü Meseleleri, s. 113).

...şampiyonunun aradan çekilmesi şarttı. (İslâmın Bugünkü Meseleleri, s.122).

...bir tek halife-hükümdar bulunması da şart değildir. (İslâmın Bugünkü Meseleleri, s. 145).

Gerek ve lâzım kelimelerinin yardımıyla yapılan bir üçüncü çekim daha vardır. Bu çekim Türkçenin tarihi devirlerinde Çağatay Türkçesi, Eski Anadolu Türkçesi ve bazı Türk lehçelerinde olduğu gibi şart ekiyle çekimlenmiş **şart çekimi+gerek** kelimesi ile yapılır. Kullanım sıklığı seyrek olmasına rağmen kullanılıyor olması önemlidir. Taradığımız eserlerde örneğini tespit edemediğimiz kullanım için örnek:

gelsem gerek, gelsen gerek, gelse gerek, gelsek gerek, gelseniz gerek

Yukarıda saydığımız çekim şekillerinin tamamı, aynı gibi görünse de, ufak farklarla birbirinden ayrılan kullanışlardır. Aynı çekim için farklı şekilleri kullanma ihtiyacı kendiliğinden bu farkı doğurmaktadır. Kullanımdaki tercihler, bu farklı çekimler arasındaki nüansı ortaya çıkaracaktır. Bu ise mevcut edebi

eserlerin taranması ile çok uzun zamanda tespiti mümkün ayrı bir araştırma konusudur.

Türkiye Türkçesi dışındaki yaşayan Türk lehçelerinin çoğunda gerekliliğin ifadesi bahsettiğimiz şekiller veya benzeri şekillerde yapılmaktadır, aynı zamanda bu çekim şekli Türk dünyası için eskiden beri gereklilik kipinin ortak çekim şeklidir diyebiliriz.

Yazı dilinde ve pratikte kullanılan fakat kitaplarımıza girmeyen bu kullanım şeklinin kitaplara geçmesi, hem Türkiye Türkçesinin ifade gücünü, hem de Türkiye dışındaki Türk toplulukları ile müştereklerimizi artıracaktır. Hele hele Türk dünyası için ortak bir yazı ve konuşma dilinin oluşması fikri düşünülecek olursa, benzer ortak noktaların çoğaltılması zarureti de bu şekillerin ilk öğretimden akademik seviyeye kadar Türkçe öğreten bütün kitaplara girmesi gereğini doğurmaktadır.

KAYNAKLAR

- AHMET CEVDET PAŞA, (2000), **Medhâl-i Kava'id** (Hazırlayan Nevzat Özkan), TDK, Ankara.
- ATA, Aysu-ÖLMEZ Mehmet, (2003), "Gerek, Gerekmek ve Gereklilik Çekimi", **Dil ve Edebiyat Araştırmaları Sempozyumu 2003 Mustafa Canpolat Armağanı**, s. 177-193, Ankara.
- BANGUOĞLU T., (2000), **Türkçenin Grameri**, TDK, Ankara.
- BİLGEGİL, M. Kaya, (1984), **Türkçe Dilbilgisi**, Dergah Yayınları, İstanbul.
- CAN, Kaya, (1986), **Üniversite ve Yüksekokullar İçin Türk Dili**, İstanbul.
- ÇATIKKAŞ, M. ATA, (1996), **Türk Dili ve Kompozisyon Kılavuzu**, Alfa Basım Yayım Dağıtım, İstanbul.
- (DENY, Jean), (1941), **Türk Dili Grameri (Osmanlı Lehçesi)**, (Ter. Ali Ulvi Elöve), Maarif Matbaası, İstanbul.
- DEMİRAY, Kemal, (1967), **Temel Dilbilgisi**, İstanbul.
- ECKMANN, Janos, (1988), "*Çağatayca*" **Tarihi Türk Şiveleri** (Çev. M. Akalın), s. 211-245 Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara.
- EDİSKUN, Haydar, (1999), **Türk Dilbilgisi**, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- ERASLAN, Kemal, (1999), **Mevlana Sekkaki Divanı**, TDK, Ankara.
- ERCİLASUN, A. Bican, (1984), **Kutadgu Bilig Grameri (Fiil)**, Ankara.
- ERGİN, Muharre, (1980), **Türk Dil Bilgisi**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul
- (1987), **Üniversiteler İçin Türk Dili**, Bayrak Basım Yayım Tanıtım, İstanbul.
- GABAİN, A.Von, (1988), **Eski Türkçenin Grameri** (Çev. Mehmet Akalın), TDK, Ankara.
- GENCAN, Tahir Nejat, (1983), **Dilbilgisi**, Kanaat Yayınları, İstanbul.
- GÖKNEL, Yüksel, (Tarihsiz), **Modern Türkçe Dilbilgisi**, İzmir.
- GÜLENSOY, Tuncer, (1992), **Türkçe Dersleri**, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri.
- (2000), **Türkçe El Kitabı**, Akçağ Yayınları, Ankara.
- GÜLSEVİN, Gürer, (1997), **Eski Anadolu Türkçesinde Ekler**, TDK, Ankara.

- HACIEMİNOĞLU, Necmettin, (1996), **Karahanlı Türkçesi Grameri**, TDK, Ankara.
- HATİBOĞLU, A. Necip, (2000), **Üniversitede Türk Dili Dersleri Yazılı ve Sözlü Anlatım**, Ankara.
- HENGİRMEN, Mehmet, (1998), **Türkçe Temel Dilbilgisi**, Engin Yayınevi, Ankara.
- (1998), **Türkçe Dilbilgisi**, Engin Yayınevi, Ankara.
- KAÇAR, Burhan, (1992), **Türkçe Dilbilgisi ve Kompozisyon**, Samsun.
- KARAATLI, Recep, (1999), **Leta'ifu'l-Kudsiyye (Giriş-Transkripsiyonlu Metin-Grammatikal Dizin)**, (Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi), Erzurum.
- KOÇ, Nurettin, (1996), **Yeni Dilbilgisi**, İnkılap Kitabevi, İstanbul.
- KORKMAZ, Zeynep, (2003), **Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)**, TDK, Ankara.
- KORKMAZ, Z.-ERCİLASUN, A.B.-ZÜLFİKAR, H.-AKALIN, M.-GÜLENSOY, T.-PARLATIR, İ.- BİRİNCİ, N., (1995), **Türk Dili ve Kompozisyon Bilgileri**, Yüksek Öğretim Kurulu Matbaası, Ankara.
- PAÇACIOĞLU, Burhan, (1987), **Türk Dili Dersleri**, Ankara.
- TİMURTAŞ, Faruk Kadri, (1981), **Eski Türkiye Türkçesi XV. Yüzyıl Gramer-Metin-Sözlük**, İstanbul.
- TOPARLI, Recep, (2000), **Türk Dili ve Kompozisyon**, Sivas.
- TOPARLI, R.-KARATAŞ, T.-VURAL, H., (1994), **Türk Dili**, Sivas.
- TÜRKYILMAZ, Fatma, (1999), **Tasarlama Kiplerinin İşlevleri**, TDK, Ankara.
- YAMAN, Ertuğrul-KÖSTEKÇİ, Mehmet, (2000), **Üniversiteler İçin Örnekli Uygulamalı Türk Dili ve Kompozisyon**, Gazi Kitabevi, Ankara.
- YAVUZ, Kemal-YETİŞ, Kazım-BİRİNCİ, Necat, (1996), **Üniversite Türk Dili ve Kompozisyon Dersleri**, İstanbul.
- YILDIRIM, Talip, (2002), **Hüseyin Baykara Divanı (Metin-İnceleme-Dizin)**, (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora tezi), Ankara.
- YÜCEL, Bilal, (1995), **Babür Divanı**, TDK, Ankara.
- ZEYNALOV, Ferhat, (1993), **Türk Lehçelerinin Karşılaştırmalı Dilbilgisi** (Çev. Yusuf Gedikli), Cem/Kültür, İstanbul.
- ZÜLFİKAR, Hamza, (1980), **Yabancılar İçin Türkçe Dilbilgisi**, Ankara.
- TARANAN ESERLER**
- BUĞRA, Tarık, (1979), **Küçük Ağa**, İstanbul.
- GÜNGÖR, Erol, (1984), **Dünden Bu Günden**, Ankara.
- (1993), **İslâmın Bugünkü Meseleleri**, İstanbul.
- KAPLAN, Mehmet, (1992), **Kültür ve Dil**, İstanbul.
- NİYZAZI, Mehmed, (1999), **Çanakkale Mahşeri**, İstanbul.